

منابع آب شهرستان ازنا

مؤلف: دکتر علی همت خلیلی

ویراستاران: دکتر حجت الله بنیادی، حمید ناظم زاده و خلیل خلیلی

حریم دانش

سرشناسه : خلیلی، علی‌همت، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور : منابع آب شهرستان ازنا / مؤلف علی‌همت خلیلی
مشخصات نشر : تهران: حریم دانش، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری : ۱۲۳۶ ص. مصور.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۲۳-۲۵-۰

وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت : کتابنامه: ص ۱۹۹۵.
موضوع : آب، منابع - قنات‌ها - چشمه‌ها - ایران - ازنا
موضوع : Water-supply - Qanats - Springs - Iran - Azna :
شناسه افزوده : خلیلی، فاطمه، ۱۳۶۲ - ویراستار
شناسه افزوده : خلیلی، امیرعلی، ۱۳۶۵ - ویراستار
رده‌بندی کنگره : C۷۱۲
رده‌بندی دیویی : ۵۷۸.۱۸۰۱۸۵۵۲۴۵
شماره کتابشناسی ملی : ۵۷۸۲۷۱۳

عنوان کتاب: منابع آب شهرستان ازنا

مؤلف: دکتر علی‌همت خلیلی

ویراستاران: دکتر حجت الله بنیادی، حمید ناظم زاده و خلیل خلیلی

طراح جلد: دکتر حجت الله امانی

ناشر: حریم دانش

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۹

قیمت: ۱۵۰۰۰۰۰ ریال

تیراژ: ۱۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۲۳-۲۵-۰

کلیه حقوق چاپ و نشر برای انتشارات حریم دانش و مولف محفوظ می‌باشد.

فروشگاه شماره ۱: میدان انقلاب، جنب بانک صادرات، پلاک ۱۳۵۷، کتابفروشی محسن تلفن: ۶۶۴۹۲۶۶۲

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، ابتدای پاساژ تالار بزرگ کتاب، کتابفروشی زبان گویا تلفن: ۶۶۹۵۸۲۰۵

فهرست مطالب

۱۱	پیش گفتار.....
۱۹	فصل اول: کلیات.....
۲۰	تقسیمات جغرافیایی شهرستان ازنا.....
۵۸	باورها درباره‌ی آب و تغییرات ناگهانی آب و هوایی.....
۵۸	تیم نادین پیشکشی به الهه‌ی آب.....
۵۸	پُرم سوزان.....
۶۰	طرح انتقال بین روضه‌ای سرچشمه رودخانه کمندان به رودخانه دره‌دایی.....
۶۵	نگاهی به طبیعت و منابع آب شهرستان ازنا.....
۶۷	فصل دوم: دهستان پاچه لب غربی.....
۶۹	ده ازنا.....
۷۰	بوستان‌ها و باغ‌های ازنا.....
۷۷	منابع آب ده ازنا.....
۹۰	احمد آباد.....
۹۱	جاذبه‌های گردشگری.....
۱۰۰	اشرف آباد.....
۱۰۹	بابادینه.....
۱۱۹	باغموری.....
۱۳۶	بُرِجَلَه.....
۱۴۵	تَمَبَک (تَتَبَک).....
۱۶۲	جوی آسیاب (جو اَسیو).....
۱۷۲	چالسپار.....

۱۸۳	چرخستانه
۱۹۰	اقدامات اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان ازنا
۱۹۱	چشمه سلطان
۲۰۰	چغازال
۲۰۴	چم زمان
۲۰۹	حشوید
۲۲۱	خسرو
۲۳۱	دره تخت
۲۳۹	دلیان
۲۴۶	دوبلوکان
۲۵۴	دودهک
۲۶۶	دولت آباد
۲۸۰	ذوالقدر
۲۹۷	سلطان آباد
۳۰۱	سیاوش آباد
۳۰۸	سیوکه
۳۱۶	سنگان
۳۲۱	عزیز آباد قیطاسوند
۳۲۹	شاه پسند
۳۳۷	روستای کلک
۳۴۴	علی آباد
۳۵۸	قاسم آباد
۳۶۴	قاضی آباد

۳۶۹	قره دین
۳۷۸	قلا گرجی (قلعه گرجی)
۳۸۳	کمری
۳۹۰	کمندان
۴۱۳	گرجی
۴۲۶	لمس لمیس
۴۴۵	مکی آرا
۴۶۸	نصرت آباد
۴۷۴	وزمندر
۴۷۹	هندر
۴۸۷	فصل سوم: دهستان سیلاخور شرقی
۴۸۸	باوکی امیر بختیار
۵۰۳	بیدستانه
۵۰۷	پازردآلو
۵۱۱	تیان (طیان)
۵۲۳	دربند
۵۳۳	زرنان
۵۵۴	قلعه رستم (قلا روستم)
۵۵۹	کرچیان
۵۶۳	کلکله
۵۷۱	محمود آباد
۵۷۹	مسعود آباد

۵۹۶	 میانرودان
۶۰۵	 فصل چهارم: بخش جاپلق، دهستان جاپلق شرقی
۶۰۶	 ۱. دهستان جاپلق شرقی
۶۰۷	 مأمون (مؤمن آباد)
۶۱۴	 آق داش
۶۱۹	 امامزاده قاسم
۶۳۰	 اکبر آباد
۶۳۴	 ایونده
۶۴۳	 پیر بُداق
۶۴۹	 تازران (طازران)
۶۶۹	 خروسان
۶۸۷	 دره باغ
۶۹۷	 رشیدی
۷۱۲	 سمیه (فوزیه، آق بولاغ شهباز بیگ)
۷۲۳	 سید آباد
۷۳۳	 شاطر
۷۴۱	 شورچه
۷۵۰	 فرزبان
۷۶۵	 فین
۷۷۴	 قره ملک
۷۸۰	 قشلاق (قشلاق گنجه)
۷۹۳	 کرتیلان

۸۰۵.....	گاوبار بالا.....
۸۱۵.....	گاوبار پایین.....
۸۲۶.....	گلیگرد.....
۸۴۱.....	گُمبِه (گُمه).....
۸۵۸.....	گَنجه.....
۸۶۹.....	گوگده.....
۸۷۲.....	مبارک آد.....
۸۷۶.....	مُدآباد.....
۸۸۹.....	مَرزبان.....
۹۱۲.....	مُلاطالِب.....
۹۲۵.....	یادگار.....
۹۳۵.....	فصل پنجم: دهستان جایلِق غربی.....
۹۳۷.....	آشور آباد.....
۹۶۱.....	آقای.....
۹۷۳.....	آق بُلاغ محمد ولی.....
۹۸۲.....	بُزداش.....
۹۸۸.....	بیدستان.....
۹۹۹.....	بِرچستان.....
۱۰۰۹.....	بَنج زوج (انجِر قلی).....
۱۰۲۰.....	پیری جان (پری جان).....
۱۰۲۶.....	چَرخستان.....
۱۰۳۸.....	چشمه درگاه.....

۱۰۴۴.....	چقاموشان (چقا میشان)
۱۰۵۱.....	چهار چشمه ناظم
۱۰۶۰.....	داوود پیغمبر
۱۰۶۸.....	دره زوله
۱۰۷۵.....	ده حاجی
۱۰۸۸.....	ده موسی
۱۰۹۶.....	سیردر
۱۱۱۰.....	شاه پهنه
۱۱۲۳.....	شاهوله
۱۱۴۰.....	عباس آباد پشته
۱۱۴۷.....	قطعات
۱۱۵۶.....	قلعه خلیفه
۱۱۶۱.....	کامیان بالا
۱۱۶۷.....	کامیان پایین
۱۱۷۰.....	کُلبُر
۱۱۷۸.....	کهریز (ده حاجی)
۱۱۹۰.....	کهریز سفید (کهریز اسپ)
۱۲۰۰.....	گَله
۱۲۰۹.....	مالیچه
۱۲۲۲.....	هوش
۱۲۳۴.....	فهرست منابع و مآخذ

پیش‌گفتار

آب الفبا، آبادانی، آب و آبادانی یا به لری او و اودونی، در کشور نیمه خشک ایران عبارات آشنایی هستند و نشان‌دهنده نقش پر رنگ آب در آبادانی و سازندگی این سرزمین نیمه خشک است.

در سال ۱۳۹۴ تألیف ذاببی درباره شهرستان ازنا را آغاز کردم. در ادامه پژوهش میدانی کتاب ازنا با توجه به بحران آب و اهمیت بهرهوری بهینه از آن در سرزمین نیمه خشک ایران، در تابستان ۹۶ به نتیجه رسیدم بخش منابع آب شهر ازنا به ویژه کاریزها را جداگانه در کتابی مستقل گردآوری کنم. در نتیجه کتاب ازنا که از سال ۹۴ اول نگارشش را به دوستان و فرهیختگان شهرستان داده بودم، معطل ماند که امیدوارم هرچه رودر ازنا به فرجام رسانم.

از سویی چون شماری از روستاهای شهرستان، به ویژه در مناطق پائین‌دست و سیلاخور به دلیل بهره‌مند بودن از رودخانه‌هایی چون دره تخت، کمندان و ماربر و همچنین گلال‌های جو آسیاب، حشود، دولت آباد و موقعیت جغرافیایی شان یا عللی دیگر، نیاز به حفر کاریز نداشتند و در نتیجه فاقد کاریز هستند، در کتاب کاریزهای ازنا معرفی نشدند، بر آن شدم که این روستاها را در کنار سایر روستاهای شهرستان در کتاب «منابع آب شهرستان ازنا» معرفی کنم.

در این کتاب تقریباً همه منابع آب شهرستان از چشمه‌های فصلی و دائمی، کاریزها، رودخانه‌ها و گلال‌ها (مسیل‌ها)، چاه‌های دستی و عمیق، بندهای خاکی و سدها در حد توان معرفی شده‌اند و چون کاریزها در کتاب «کاریزهای شهرستان ازنا» بررسی شده‌اند، در نوشتار حاضر به اختصار

معرفی شده‌اند و خوانندگان را برای اطلاعات بیشتر درباره کاریزها به کتاب یاد شده ارجاع داده‌ام. همچنین برخی اطلاعات نوین درباره کاریزها را که پس از چاپ کتاب کاریزهای شهرستان ازنّا به دستم رسیده است، در نوشتار حاضر به چاپ رسانده‌ام.

چون بیشتر مطالب کتاب تا پیش از بارندگی‌های پاییز و زمستان ۹۷ گردآوری و نگاشته شده، ممکن است بسیاری از چشمه‌ها، کاریزها، رودخانه‌ها و سدها به علت خشکسالی‌های چند سال گذشته خاک معرفی شده باشند که خوشبختانه بارندگی‌های چشمگیر نیمه دوم سال ۹۷ و بارندگی‌های سیل آلود، نیمه نخست فروردین ۹۸ بیشتر آنها را زنده کرده و آب از آنها جاری شده و رودخانه ازنّا که در اردیبهشت ۱۳۸۲ از جوش و خروش افتاده بود، در شامگاه ۵ فروردین ۱۳۹۸ شاهد جریان خروشان آب بود که تا ۲۲ اردیبهشت ماه آب از آن جاری بود. آبدهی این رودخانه در روز ۶ فروردین جاری برگشته کارشناسان اداره منابع آب شهرستان ازنّا به ۵ متر مکعب در ثانیه رسید.

رودخانه سور (الیگودرز) در محدوده شهرک المهدی روستاهای لمیس، مکی آباد، علی آباد و اشرف آباد در محل سه پل شهرک المهدی-اشرف آباد به ۶ متر مکعب در ثانیه رسید. البته این رودخانه در بهار ۱۳۹۶ و سال‌های پیش از آن به ۹۳ متر مکعب در ثانیه چشمگیری برخوردار بود که به پای امسال نمی‌رسید. خوشبختانه جریان آب در این رودخانه اکنون که از میانه تابستان گذشته‌ایم ادامه دارد.^۱

رودخانه جو آسیاب نیز در بارندگی‌های سیل آسای فروردین ۹۸ آبدهی‌اش به ۲ متر مکعب در ثانیه رسید و پل جاده ارتباطی روستای جو آسیاب به سمت علی آباد و اشرف آباد را آب گرفت و جریان آب آن در میانه تابستان نیز ادامه دارد.

روداب‌ها و گِل‌ال‌های جاپلق نیز با این بارندگی‌ها جان گرفتند و رودخانه یا گِل‌ال گمبه که از

غرب این روستا به سوی این روستا جاری است و با عبور از شمال این روستا به سوی شرق به رودخانه ازنا می‌ریزد، از اسفند ماه به بعد جاری شد و در بازدید روزهای پایانی اسفند ۹۷ بیش از ۱۲ اینچ آب از آن جاری بود که در پی بارش‌های روزهای آغازین فروردین ۹۸ آبدهی آن دو چندان شد و در روز ۱۱ فروردین طغیان کرد و پل جاده ارتباطی ازنا- آشورآباد را به زیر آب برد و بخشی از آن فرو ریخت.

رودخانه با گِل‌های پیرامون گلیگرد، سیدآباد، مُدآباد، فرزبان، شاطر، قشلاق، کَرتیلان، طازران، رشیدی، خروسان، امام زاده قاسم و دره باغ نیز خروشان شدند و در هر کدام بیش از ۱۰ اینچ آب رون شد. سدهای خروسان و قره دین در بهمن ماه سرریز کردند و سدهای مُلاطالب و دره باغ نیز در فروردین ماه سرریز کردند و سرریز سد دره باغ در مسیر خود به سوی رودخانه قاقان (ازنا) باعث آبگرفتگی در جاده مُآباد-مؤمن آباد شد.

سدهای شهرستان که در دو سال گذشته خشک شده بودند^۱، با بارندگی‌های چشمگیر نیمه دوم سال ۹۷ و فروردین ۹۸ سرریز کردند و اکنون (۱۷ مرداد ماه ۹۸) از وضعیت مطلوبی برخوردار هستند.

بخش چشمگیری از مطالب گرد آمده در این کتاب حاصل بازدید از محل حفر کاریزها و چاه‌های عمیق و نیمه عمیق و جوشش چشمه‌ها و جریان رودخانه‌ها، گِل‌ها و روداب‌های فصلی (مَسیل‌ها)، بندها و سدها و گفت و گو با بزرگان و جوانان روستاهای این شهرستان است.

در مواردی هم که بازدید و بررسی برخی منابع آب از نزدیک میسر نشده، با گفت و گو با بومیان روستاها اطلاعات مربوط به کاریزها، رودخانه‌ها، گِل‌ها و چشمه‌ها را ثبت کرده‌ام. همچنین از پژوهش کارکنان اداره‌های منابع آب و مهندسی آب و خاک جهاد کشاورزی شهرستان ازنا با ذکر

۱. سد قره دین از این قاعده مستثنی است، زیرا از آب قابل اتکای قنات این روستا آبیگری می‌شود و هر چند در دو سال گذشته سطح آب آن کاهش یافت، اما با توجه به جریان تقریباً ثابت آب کاریز روستا همواره مقدار قابل توجهی آب در آن وجود دارد.

منبع در تکمیل بخش‌هایی از این نوشتار بهره برده‌ام که در اینجا مراتب سپاس خود از این گرامیان را اعلام می‌دارم.

در گفت و گو با روستاییان و کشاورزان کوشیده‌ام در حد توان نام بانی و مُقَنّی هر کاریز و دگرگونی‌ها و میزان آبدهی هر کاریز و کَوَل گذاری آن را به دست آورده و در این نوشتار بگنجانم.

برای گردآوری، آوری، اطلاعات مربوط به منابع آب هر روستا ناچار از چندین سفر به آن روستا و روستاهای پیرامونش - هم در مواردی به علت عدم همکاری^۱ یا پیدا نکردن منبع مطلع، دست خالی بازگشته‌ام. با این حال حد توان نسبت به معرفی منابع آب هر روستا هر چند متروکه، همه توان و کوشش خود را به کار برده‌ام.

نام زمین‌های کشاورزی و اصطلاحات آبیاری، محصولات کشاورزی قدیم و اکنون را نیز یادداشت کرده‌ام.

از دیگر نکات مورد توجه در این پژوهش، آیش دادن به زمین‌های کشاورزی است که در گذشته به خوبی رعایت می‌شد و اکنون بیش از ۳ دهه است که با آیش شدن کاربرد کودهای شیمیایی، این شیوه از میان رفته و در مواردی نیز تنوع کشت جایگزین آن شده است.

تاریخ تحول کشاورزی و باغداری در این شهرستان از موضوعاتی است که در این نوشتار به آن نظر داشته‌ام و در معرفی هر روستا به کشت محصولات قدیم و جدید و برخی باغ‌های قدیم و جدید روستا و گونه‌های درختان هر باغ اشاره کرده‌ام.

۱. این عدم همکاری و در مواردی بدبینی برخی روستاییان به ویژه در برخی روستاهای منطقه جابلق، نگارنده را به یاد سختی‌ها و مشقات آرمین وامبری جهانگرد مجارستانی در آسیای مرکزی می‌اندازد که هر چند به ترکی با آنان سخن می‌گفت و خود را یک مسلمان سنی نشان می‌داد، اما باز هم مورد سوء ظن آنها قرار می‌گرفت و به سختی توانست از میان آنها جان سالم به در ببرد و خود را به ایران برساند.

شایان یادآوری است که این بدبینی و عدم همکاری عمومیت ندارد و اگر همکاری سایر عزیزان نبود، گردآوری نوشتار حاضر کاری اگر نه محال، بلکه بسیار دشوار بود.